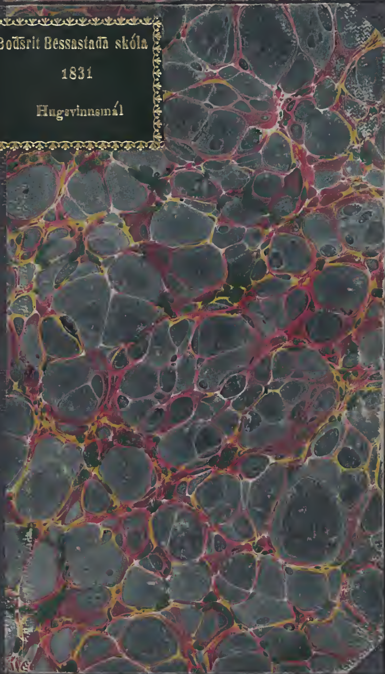
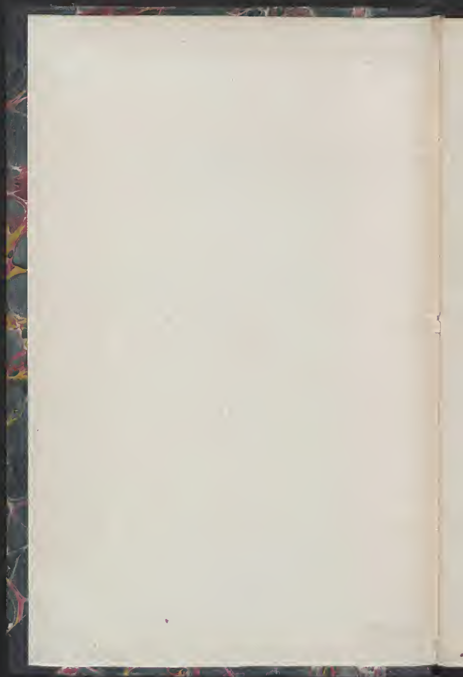

Boðsrit Bessastaða skóla
1831
Hugsvinnsmál

Skóla Hátíd

í minníngu

Fædíngar-dags

vors allranádugasta Konúngs

Fridriks Sjøtta,

þann 28da Janúarii 1831.

er haldin verdur þann 1ta Febr. 1831.

bodud af

Kénnurum Bessastada Skóla.

Hugsvinns-mál,

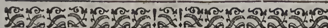
ásamt þeirra látinska Frumriti,

útgéfin af

Hallgrími Schéving. Dr.

Landsbókasafn

Videyar Klaustri, 1831.
Prentud af Bókþryckjara Helga Helgasyni,
á kostnad Bessastada Skóla.

Eptirfylgjandi kvædi, sem kallast Hugsvinns-mál, er sumpart útleggíng, og sumpart einasta eptirstælíng af Dionysii Catonis Disticha de moribus Óvíst er hvenær hefundur frumritsins hafi lifad. Einúngis er þad sumra tilgáta, ad þad hafi verid um daga Theodosii Mikla, Rómverja Keisara; adrir halda þad hafi seinna verid. Því lýsir kvædid sjálft, ad bædi hefir málid og smekkurinn mjøg verid farid ad aflagast hjá Rómverjum, þegar þad var samid. Af því kvædi þetta inniheldur mørg ágæt heilrædi og sidalærdóma, var þad á mióldunum lesid í skólum, bædi utanlands og innan. Vegna hins sama hafa líka ýmsir ordid til ad útleggja þad á grísku, svosem Maximus Planudes, múnkur í Miklagardi, er lifdi á 14du øld; sá lærdi Scaliger, og adrir fleiri, ad eg ekki tali um útleggíngar á ýngri túngur. Hvad manna þad hafi verid, og hvenær sá hafi lifad, sem hofundur er eptirfylgjandi útleggíngar, þad er, ad minni vitund, ókunnugt. Vída er málid svo gott, og vída svo laglíga farid med efnid í útleggíngu þessari, ad líkur eru

til að sumir kaflar séu óbrjálaðir frá þeim i tímum, þá smekkur ekki var farinn talsverdt að spillast hjá oss; (máské þessvegna frá seinni hluta 13ðu aldar), en aptur eru aðrir kaflar mjög ólíkir þeim góðu. Nær tekið er til greina: hversu ólík meðferð efnisins er sjálfri sér; hversu erindum ekki einúngis er ruglað frá frumritinu (að hverju mest bregð eru í hinni 4ðu bók) heldur vísu helmíngar eru settir rángt saman; að fallig erindi úr frumritinu eru látin óútlegð, en önnur íslendskuð, sem ófegri og smekk-minni eru, og að annarleg erindi eru innkomin í kvæðið, til hverra ekkért svarar í frumritinu — virðist sem kvæðið, í því formi, sem það nú er, muni hafa verið skrifað eptir minni einhvers, sem hverki hafi kunnað erindin rétt, né í réttri röð; en hafi framsett þánkana, hvar hann ekki mundi orð útleggjarans með sínu orðfæri. Sá eini, sem mér er kunnugt að hafi á prenti látið í ljóst meiníngu sína um aldur kvæðisins er Mag: Hálfdán í hans Sciagraphia sectionis II. membro priore pag. 58. Því af fyrirsögninni er ljóst, að hann heldur að kvæðið sé ort einhverntíma á undan næstu siðaskiptum.

Kvæði þetta — sem eg skrifaði fyrst upp í Kaupmannahöfn, en hefi síðan samanborið við nokkrar afskriftir, er mér hafa borist í hendur hér í landi —

kémur hér fyrir sjónir eptir gamalli afskrift frá Vesturlandi, sem Jóhann heitinn sonur Olafs prestlausa, lèdi mér. Þessi afskrift virdist mér best þeirra, er mér hafa fyrir sjónir komid; önnur gékk henni næst ad gædum, med hendi Síra Snorra fyrrum Prests ad Húsafelli. Í þessum afskriftum eru eingi bókaskipti; þetta er því tilsett, ásamt nidurrødun eyrindanna, eptir látínska frumritinu.

Ad endíngu vil eg þess géta, ad til er ønnur nýrri útleggíng kvædis þessa á íslendsku, og er hún rímud, og eignast í þeirri afskrift, sem eg á af henni, Jóni Presti Bjarnarsyni*). Þessarar útleggíngar gétur Mag. Hálfdán í hans Sciagr. Sect. IV. §. 10. pag. 178, hvar sjá má, ad áminnstur Síra Jón hefir verid Prestur til Prestshóla, og ad sú útleggíng hefir verid prentud á Hólum. Þessa sømu útleggíngu mun og Dr. Finnur meina, þótt hann nefni annann útleggjara, enn Mag. Hálfdans Sciagr. og mín afskrift. Hann segir nefnilega í hans Isl. Kirkjusøgu 3ja Parti bls. 580: ad Sigurdi Presti Jónssyni, 1661 í Prestshólum, sé eignud íslendsk útlegging í ljódum af Catonis Moralibus og bls. 381 telur hann Catonis Moralia á

*) Samanb. Espólín Isl. Árbóka 6tu D. bls. 32.

Íslendsku og Látínu, seinast medal þeirra bóka, er Gudbrandur Biskup hafa látid prenta. Þessi útleggíng bindur sig meir vid frumritid, enn sú eldri og undanfellir ekkért, en er ad ødru leiti ómerkilegri.

Hugsvinns-mál.

1. Heyri seggir,
er vilja ad sið lifa
og góðverk gjøra,
horsklig ráð,
þau er heiðinn maður
kénndi syni sínum.
2. Ástsamlig ráð
kénni eg þér, minn einka son!
mun þú þau eptir øll;
gálaus þú verður
ef gleyma vilt
því, er þarf horskur að hafa.
Packlátur skalt þú
fyrst þínum Guði,
og vammlaus vera;
føður og móður
nun þú fróðhugaður,
ræk þína alla ætt.
Ef þér góðann grip
géfa hollir vinir,
eig þú hann og unn;
góðu þú fylg,
en gakk illu frá,
og hvergi fyrir ráð fram rasa.
5. Bragna hvern,
sem þú á braut finnur
kveð þú kunnugliga,
ófróður þykir
sá einskis spyr,
ef finnur að máli mann.

DIONYSII CATONIS
Disticha de moribus ad filium.

Quum animadverterem quam plurimos homines errare graviter in via morum, succurrendum et consulendum opinioni eorum existimavi, maxime ut gloriose viverent et honorem contingerent. Nunc te, fili carissime! docebo, quo pacto morem animi tui componas. Igitur mea præcepta ita legito ut intelligas; legere enim et non intelligere est negligere. Itaque Deo supplica. Parentes ama. Cognatos cole. Datum serva. Cum bonis ambula. Consultus esto. Saluta libenter.

6. Afli deila
þú skalt aldregi
vid þér máttkara mann,
athuga: øflgann
skalt þú vid allt hafa;
ræk þín hús og hjú.
Blídmæltur skalt þú
vid bragna lid,
hird þitt velfengid fé,
minni og mannvit nem þú
á margann hátt
og kénn þad sídan sonum.
Hatri þú hafna
hlæ ei í mann-mergd,
gjald þú gjøf vid gjøf,
vaskur verda skalt,
ver þú nærstaddur
lýda løgskilum.
Sjaldan sitja skalt
sumbli ad,
drekk þú varliga vín
eiginkonu þinni
skalt þú unna vel,
hygg fyrir hverri gjøf.
10. Oddi og eggju
ver þína ódalsjørd,
eigi á trygdir veg;
fyrir ordum og eidum
hygg þú øllum vel,
hald þú vid firda heit.
Bækur og rúnir
kénn þú blídliga,
gjør þú vid góda vel;
íllra kvenna
firr þig øllu lagi;
rád þú hverjum heilt.
Réttdæmur þú sért
og í reidi stiltur,
mæl ei vid íta íllt,
kostum þú safna,
kynn þig vid góda menn,
unn þú ei løst né lýgi.

Majori cede. Diligentiam adhibe. Familiam cura. Blandus esto. Rem tuam custodi. Libros lege; quæ legeris memento. Irasci ab re noli. Neminem irriseris. Mutuum dato. Utere virtute. Judicio adesto. Convivare raro. Vino te tempera. Conjugem ama. Cui des videto. Pugna pro patria. Jusjurandum serva. Literas disce. Bonis benefacito. Meretricem fuge. Tuto consule. Æquum judica. Iracundiam tempera. Maledicus ne esto. Nihil mentire.

13. Ókunna menn
og ølmusúr
skalt þú et ad hlátri hafa:
út af þeim løgum
bregd þú aldregi,
er þú sjálfur settir.
Af afli þínu
vert ekki hræsinn,
launadu gódu gott,
annars eign
girnst þú aldregi,
unn þú þeim, er þig elska, vel.
15. Fámálugur sért
hvar med firdum kémur
og ad sumbli situr;
fýs þú ei annann
íllra luta;
mæl þú gott og gjør.

Fyrsta Bók.

1. Allra ráda
tel eg þad einna best,
ad gøfga hærstann Gud,
med hreinu hjarta
skalt þú á hann trúa,
elska af øllum hug.

Miserum noli irridere. Patere legem, quam ipse tuleris. Nihil arbitrio virium feceris. Beneficii accepti memor esto. Aliena concupiscere noli. Libenter ferto amorem. Pauca in convivio loquere. Illud stude agere quod justum est *).

LIBER PRIMUS.

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue pura sit mente colendus.

*) Í þessum inngángi vard ekki, eins og annarstadar, fylgt rødinni í frumritinu, en til sums fannst ekkért samsvarandi í Hugsvinns-málum, og er þad hér undanfellt.

2. Offvefni tæla
aldregi þig láttú,
kosta vakur ad vera,
leti og losta
verdur þeim er lengi sefur
audid ydugliga.

Ómálgur skal
og í ordum stiltur
sá, er vill góds ást géta,
ædra krapt
fær madur aldregi
enn sé túngu trúr.

Ymisgjarn
vert þú aldregi,
sættst vid sjálfann þig;
vid seggja eingáun
verdur sá samhuga;
er sundurþykkist vid sig.

Ef ad hølda lífi
hyggúr þú vandliga
og sjer þeirra sidu,
þad þú finnur
er þú fyrr reynir,
ad fár er vamma vanur.

Ef þú eyri átt
þann þér ecki stodar,
eda hlýtur ógagn af,
géf þú hann burt,
þótt þér gódur þyki;
margr er frídara enn fé.

7. Blídur þú vert,
en stundum brádskapadur,
ef gjøraſt þarfir þess;
vel má þad verda
ad skipti vitur gédi,
þótt hann lastvar lifi.

Plus vigila semper nec somno deditus esto.
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.
Virtutem primam esse puta, compescere lingvam;
Proximus ille Deo est qui scit ratione tacere.
Sperne repugnando tibi tu contrarius esse;
Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.
Si vitam inspicias hominum, si denique mores,
Cum culpent alios, nemo sine crimine vivit.
Quæ nocitura tenes, quamvis sint cara, relinque;
Utilitas opibus præponi tempore debet.
Constans et lenis, ceu res expostulat, esto:
Temporibus mores sapiens sine crimine mutat.

8. Konu þinnar
hlýd þú ei qveinstöfum,
þó hún þræla saki;
opt hún þann hatar
er þér hollur er:
reyndu hvad hid sanna sé.
    Ef þú vin átt
þann þér vildur sé,
sýs þú hann gott ad gjøra;
þó orda þinna
kunni hann enga þøck,
þá skalt þú hann vid vamminn vara.
    Hird ei ad senna
þó þú satt vitir,
vid hvassorda hali;
málskap mikid
er mørgum géfid;
fár er gód hyggju horskur.
    Dugnad þann veit þú
vinum þínum,
ad ei fylgi meln til mikid;
annars tilsku
lát þú aldregi
standa þér fyrir þrifum.
12. Øll tídindi al: Ill
þau er uppkoma,
ræd þú ei fyrstur med firum;
betra er ad þegja
enn þad ad segja
sem lýdum ad lýgi reynist a).

Nil temere uxori de servis crede querenti:
Sæpe etenim mulier, quem conjux diligit, odit.
Quumque mones aliquem, nec se velit ille moneri:
Si tibi sit carus, noli desistere cœptis.
Contra verbosos noli contendere verbis:
Sermo datur cunctis; animi sapientia paucis *).
Dilige sic alios, ut sit tibi carus amicus:
Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.
Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi:
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

---

a) sbr. 2. 6, v. 7.

*) Þetta distichon tilfærir höfundur ritgjørdarinnar um látínu stafrofid í Rasks Eddu bls: 281, og útleggur þad þannig á íslendsku: hird egi þú ad þræta vid málrofs menn; málrof er géfid mørgum, en spekin fám.

/3. Ødrum heita
ſkalt þú ecki því
er undir ødrum átt; b)
opt þig tælir
ſá þú trúad hefir,
brigd eru bragna ord.
Metnad þinn
þó menn þig lofi,
lát ei magnaſt mjøg;
hælins ordi
þarf ei hverju ad trúa
ſjálfur kenn þú ſjálfann þig.
Allann dugnad
ſem þér annar gjørir,
mun þú hann og mørgum ſeg,
vinum þínum
þótt þú vel dugir
hitt því, ei ad hrósa.

Ungur ſkal því venjaſt
er þarf aldradur ad hafa,
varaſtu løſt medan lifir;
ávítulauſt ella
máttú aldregi
dæma um ſeggja ſidu.
Einmæli annara
ræk þú aldregi,
þarft þú ei til þeſs ad hlera,
um ſig ætlar ſá
adrir tali
er veit á ſig ſakir.
/8 Vid meinum varna
á marga vegu,
þótt þú ſért fullſterkur ad fé
opt er ſá annar
er fyrir aurum rædur,
illt er audi ad trúa.

Rem tibi promissam certo promittere noli:
Rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur.
Quum te aliquis laudat, judex tuus esse memento:
Plus aliis de te quam tu tibi credere noli.
Officium alterius multis narrare memento:
Atque, aliis cum tu benefeceris ipse, sileto.
Multorum cum facta senex et dicta recenses,
Fac tibi succurrant, juvenis quæ feceris ipse.
Ne cures, si quis tacito sermone loquatur:
Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.
Cum fueris felix, quæ sunt adversa, caveto:
Non uno cursu respondent ultima primis.

b) ſbr. I. 6, v. 25.

/9. Af annars dauda
væntu aldregi
ad þér gjörist gagn;
aldurlagi sínu
rædur eingi madur,
nær stendur höldum hel.

Ef þér litla gjöf
gefur af léttum hug
vinur sá, er voladur er,
þyggja þú skalt
og þacklátur vera;
ást fylgir aums gjöfum.

Dreign þína
lát þér aldregi gjöra
hardann hugtrega;
minst þú þess,
ad þig módir bar
svo ad þér fylgdi ei fé.

Aldurlagi sínu
kvídi eingi madur,
né um þad önn ali;
dugir ei dagur
þeim, er dauda kvídir;
eingi feigd umflýr.

Vinir þínir
þótt þér verr dugi
enn þú þykist verdur vera,
þess völd kénn þú ei
þínum Gudi,
saka heldur sjálfann þig.

24. Aura þú abla
med ydjusemi,
sem dreugmenni dugir;
eigur þínar skalt þú ei
til ónýtis hafa,
þó þig vel audugann vitir.

Cum dubia et fragilis sit nobis vita tributa
In mortem alterius spem tu tibi ponere noli.
Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide, et plene laudare memento.
Infantem nudum cum te natura crearit,
Paupertatis onus patienter ferre memento.
Ne timeas illam, quæ vitæ est ultima finis;
Qui mortem metuit, quod vivit, perdit id ipsum.
Si tibi pro meritis nemo respondet amicus,
Incusare Deum noli: sed te ipse coerce.
Ne tibi quid desit, quæsitis utere parce:
Utque, quod est, serves, semper tibi deesse putato.

25. Sinni optar
heit þú ei seggjum gjøf
þeirri er þú veita vilt;
símáls ord
þykja snotrum hal
vindi líkust vera.
Fláráds ordum,
þótt hann fagurt mæli,
þarft þú ei þeim ad trúa;
glíslig ord lát þú
í gégn koma,
og gjald svo líku líkt.
Ef þér erfíngja
audid verdur,
og ertú fáskrúdugur ad fé,
þínum kénn þú sonum
þær íþróttir,
er þeim fadslu fái.

Fé lát þig ei tæla,
þó þér fagurt sýnist,
huggar þad hjartad ei.
Annars eign
girnist íllur ad hafa;
sæll er sá, er sínu unir.
Ljótlig vömm
ef þú lasta vilt,
drýg þú ei sjálfur hin sömu;
annann sómir þér
ílla ad lasta;
ef þú veitst þig sekann sjálfur.
30. Einkis bidja
sómir þér annann þess,
er geingur af reittu risi, al: réttu
ósvinnur madur
bidur þess ydugliga,
er hann þarf hvergi ad hafa.

Quod præstare potes, ne bis promiseris ulli:
Ne sis ventosus, dum vis urbanus haberi.
Qui simulat verbis, nec corde est fidus amicus:
Tu quoque fac simile: sic ars deluditur arte
(Noli homines blando nimium sermone probare:
Fistula dulce canit, volucrem cum decipit auceps *).
Cum tibi sunt nati, nec opes, tunc artibus illos
Instrue, quo possint inopem defendere vitam.
Quod vile est carum, quod carum est vile putato:
Sic tibi nec cupidus, nec avarus habeberis ulli.
Quæ culpare soles, ea tu ne feceris ipse:
Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum;
Quod justum est petito, vel quod videatur honestum,
Nam stultum est petere id, quod possit jure negari.

*) Þetta Distichon og öll önnur, er hér standa í klofum, eru óútlögd í Hugsvinnsmálum.

31. Okunna menn
hird þú engu framar,
enn þinn vísann vin
margur er sá íllur
er lætst aldyggur vera;
brigd eru útlendra ord.

Hvern dag er þú
heilsu náir,
vertú þér ad nockru nýtur;
sótt og daudi kémur,
þá sídst varir;
brigdt er lýda líf.

Fyrir ødrum vægja
sómir þér ydugliga,
þó ad þú meira megir;
af þeirri gædsku
mátt þú gjøra þér
vísa fjendur ad vinum.

Gjafir skalt þú launa
vid gódann hug,
þær er veittu vinir,
rækt og elska heldst
med recka lidi,
þeim er þurftum dugir.

Þjarka eda þræta
skal at þú vid þína lida
heldur væginn vera;
sanna elsku
gjørir samþycki,
en þverúd af þrætum ver.

36 Þrælum þínum
reidstú ei þúngliga,
svo þeim grand gjørir;
sjálfum sér
ablar sýns skada
hvørr sem meidir mann.

Ignotum tibi tu noli præponere notis:
Cognita judicio constant, incognita casu.
Cum dubia incertis versetur vita periclis,
Pro lucro tibi pone diem, quicunque sequetur.
Vincere cum possis, interdum cede sodali:
Obsequio quoniam dulces retinentur amici.
Ne dubita, cum magna petas, impendere parva:
His etenim rebus conjungis gratia caros.
Litem inferre cave, cum quo tibi gratia juncta est:
Ira odium generat, concordia nutrit amorem.
Servorum culpis cum te dolor urget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis ut parcere possis
(Quem superare potes, nonnunquam vince ferendo:
Maxima enim morum semper patientia virtus).

36. Aura þína skalt þú ei
til ónýtis hafa,
heldur neyt med hagspeki;
voladur sá verdur,
er vinna né má,
ef þann hefir aurum amad d).

38. Orr af þér ver þú
vid ýta lid,
og dugir vel vinum;
sá mun þrífast,
er þarfur gjøríst
sér og sínu lidi.

Önnur Bók.

1. Alsnotur madur
ef vill íþróttir
nema og vel margt vita,
bækur hann lesi,
þærs gjørdu bragnár spakir,
er kéndu fródleik fírum.

Conserva potius, quæ jam sunt parta labore;
Cum labor in damno est, crescit mortalis egestas.
Dapsilis interdum notis, et carus amicis,
Cum fueris felix, semper tibi proximus esto.

LIBER SECUNDUS.

Telluris si forte velis cognoscere cultus,
Virgilium legito: quod si mage nosse laboras
Herbarum vires, Macer has tibi carmine dicet:
Si Romana cupis et civica noscere bella.
Lucanum quæras, qui Martis prælia dixit:
Si quid amare libet, vel discere amare legendo,
Nasonem petito: sin autem cura tibi hæc est,
Ut sapiens vivas, audi, quo discere possis,
Per quæ semotum vitiis deducitur ævum
Ergo ades et, quæ sit sapientia, disce legendo.

d) sbr 3. 6, v. 20.

2. Okunnum sómir þér
opt ad duga,
ef þú vilt vinsæll vera;
verdi betra
þykir vitrum hal,
ad ega víða vini.
Ahyggiur skalt þu bera
fyrir engum hlut
þeim er leynir Gud guma;
því himneska skipun Msc. sképnu
mega ei høldar vita,
þeir er í heimi hafast.
Einskis þræta skalt þú
óráðins hlutar
reidur vid recka lid;
því reidur fyllist
rángs hugar,
ei hann satt um sjer.

Fengins fjár
neyt þú framarla
og vert þíns mildur matar;
aura þína skal at þú
til ónýtis spara
ef gjørast þarfir þess.
Litlu láni
fagni lýda hverr
og hafi ei metnad mikinn;
í litlum polli
haldast lengi skip,
er sídan brýtur hregg í hafi.
7. Ill tídindi
þótt þú einn vitir
ræd þú ei fyrstur med fírum;
allir þann lasta,
er einn gjørist
flærdar frumkvødull.

Si potes, ignotis etiam prodesse memento:
Utilius regno, meritis acquirere amicos.
Mitte arcana Dei, cœlumque inquirere quid sit,
Cum sis mortalis, quæ sunt mortalia, cures
(Linque metum leti, nam stultum est tempore in omni
Dum mortem metuas, amittere gaudia vitæ)
Incerta iratus de re contendere noli:
Impedit ira animum, ne possit cernere verum.
Fac sumtum propere, cum res desiderat ipsa:
Dandum etenim est aliquid, cum tempus postulat, aut res.
Quod nimium fugito: parvo gaudere memento.
Tuta mage est puppis, modico quæ flumine fertur.
Quod pudeat, prudens socios celare memento:
Ne plures culpent id, quod tibi displicet uni.

II. 8. Odyggra manna
skalt þú ei adferd nema,
þó þeim verdi slærd ad frama;
löstu megut þeir
lengi fela,
uppkoma svik um sídir.

Eingann þú fyrirlít,
þótt ókuár sé,
og ei hafi megn til mikid;
margur reyniſt hyggiun
þótt hardebldur ei sé,
eda ljótur og lágskapadur.

Fridsamur skyldi
firda hverr,
þótt hann meira megi;
opt sá hefniſt,
er hallosa verdur,
og vinnur sídan sigur.

Forlaga sinna
skal madur ei frétt reka,
né um þad sun ala.
Gud veit best
hverjum hann giptu ann,
og vitu þad ei firdar fyrir.

Öfund og þrætur.
skal alda hverr
fordast, sem mest hann megi,
því ofundsamt hjarta
mæda oftregar,
ei þad satt um sier.

Ef þig ríkir menn
dæma rángliga,
ei lát þinn hryggjast hug;
litla stund fagna því
lýda synir
er þeir sælast á svikum.

Nolo putes, pravos homines peccata lucrari,
Temporibus peccata latent, sed tempore parent.
Corporis exigui vires contemnere noli:
Consilio pollet, cui vim natura negavit.
Cui scieris non esse parem te, tempore cede:
Victorem a victo superari sæpe videmus.
(Adversus notum noli contendere verbis.
Lis minimis verbis interdum maxima crescit).
Quid Deus intendat, noli perquirere sorte:
Quid statuat de te, sine te deliberat ipse.
Invidiam nimio cultu vitare memento:
Quæ si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.
Esto animo forti, cum sis damnatus inique:
Nemo diu gaudet, qui judice vincit iniquo.

14. Lidnar heiptir
skalat þú lengi muna,
ver þú í trygdum trúr;
sakir ad sækja,
þærs sættar eru,
þad kveda ódyggs adal.

Sjálfann sig skyldi
snotur gumi
lasta ei né lofa;
þeir þad gjøra,
er gódir þykjast
og vilja heims skrum hafa.

Af hyggindi sinni
skyldiat madur hræsinn vera
nema gjørist þarfir þess;
opt ad haldi
hefr ítum komid
ad leynast spakur ad speki.

Fégirni rángri
skalt þú forda þér,
ljót er líkams munud;
ordstýr hærra
getur eingi madur,
enn hann vid syndum sjái.

18 Søgvísum hal
skalt þú sjaldan trúa,
þeim er med rógi rennur;
því málugs reynast
margar søgur
lýda kind ad lýgi.

Litis præteritæ noli male dicta referre:
Post inimicitias iram meminisse, malorum est.
Nec te collaudes, nec te culpaveris ipse:
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.
(Utere quæsitis parce, cum sumtus abundat:
Labitur exigue, quod partum est tempore longo)
Insipiens esto, cum tempus postulat, aut res;
Stultitiam simulare loco, prudentia summa est.
Luxuriam fugito, simul et vitare memento
Crimen avaritiæ, nam sunt contraria famæ.
Noli tu quædam referenti credere semper:
Exigua his tribuenda fides, qui multa loquuntur.

II. 19. Ofdruckinn madur,
þótt hann illt gjøri,
er ei vorkynnar verdur,
sjálfur því veldur,
ef hann svo dreckur
ad ei géds síns gáir.
Mál hvørt ei skyldu
margir vita,
ber þú fyrir ómálgann upp;
hygginn madur
ef vill heilsu géta
lætur eptir gódum
lækni gjøra.
Búinn vid meinum
skyldi bragna hverr,
þó gángi ad óskum allt;
sterklig stríd
hygg eg standast megi,
hverr þeirra búinn bídur.

Vitur madur,
er fyrir meinum verdur,
láti sinn ei hryggjast hug;
góds ad vænta,
skal gumna hverr,
þó hann sé til dauda dæmdur.
23a p. 37.
23b Umlitast þarf madur
á alla vegu,
og vid villu varast;
gløggþeckinn skyldi
gumna hverr,
og fródur og forsjáll vera.

Quæ potus peccas, ignoscere tu tibi noli:
Nam crimen nullum vini est, sed culpa bibentis.
Consilium arcanum tacito committe sodali:
Corporis auxilium medico committe fideli.
(Noli successus indignos ferre moleste:
Indulget fortuna malis, ut lædere possit).
Prospice, qui veniunt, hos casus esse ferendos:
Nam levius lædit, quicquid prævidimus ante.
Rebus in adversis animum submittere noli:
Spem retine: spes una hominem nec morte relinquit.
(Rem tibi quam nosces aptam, dimittere noli:
Fronte capillata, post est occasio calva)
Quod sequitur specta, quodque imminet ante, videto;
Illum imitare Deum, partem qui spectat utramque.

24. Ats og dryckju
neyt þú aldregi svo,
ad þitt mínkist megin;
abl og heilsu
þarftú vid allt ad hafa
lif þú ei margt ad muna.

Alþýdu róm
lasta þú aldregi,
né þad er lýdir lofa;
engum sá hugnar,
er øllum vill
gagnmálugur gjørast.

Dagráds leita
þarf ei til dugnádar,
sá er vill heilindi hafa;
stundir ei ráda
þó komi stríd eda hel;
allar eru tídir trúar.

27. Draumum símum
skulu ei dróttir trúa,
tæla þeir íta opt;
sofanda þad þykir
er sjálfur medan vakti,
æskir sér, eda óast.

Fortius ut valeas, interdum parcior esto:
Pauca voluptati debentur, plura saluti.
Iudicium populi nunquam contemseris unus:
Ne nulli placeas, dum vis contemnere multos.
Sit tibi præcipue, quod primum est, cura salutis.
Tempora ne culpes cum sis tibi caussa doloris.
Somnia ne cures: nam mens humana quod optans
Dum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum

Þridja Bók.

1. Þessi hljód
ef þú þeckjast vilt,
edla þig til þrifa;
en sá halur
þeim Hafna vill,
strídir sjálfum sér.
Or ad kénna
skaltú ødrum gott,
og svo nýtur ad nema,
ódygt líf
mundu ítar hafa,
ef engi bætti yfir.

Illa áleitni
ræk þú aldregi,
ef þú lastvar lifir;
ei er audgætt
svo øllum líki,
gjør svo gódir lofi.
4 Løstum leyna *)
skalt þú sem lengst mátt
þeim, er veitst med vinum,
trú til þess hald þú,
og af hljódi lát,
þad er sjálfann sækir.

LIBER TERTIUS.

Hoc quicunque voles carmen cognoscere lector,
Cum præcepta ferat, quæ sunr gratissima vitæ,
Commoda multa feres; sin autem spreveris illud,
Non me scriptorem, sed te neglexeris ipse.
Instrue præceptis animum, ne discere cesses:
Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.
(Fortunæ donis raro parere memento;
Non opibus bona fama datur sed moribus ipsis)
Cum recte vivas, ne cures verba malorum:
Arbitrii non est nostri, quod quisque loquatur.
Productus testis, salvo tamen ante pudore,
Quantumcunque potes, celato crimen amici.]

*) Lidugra væri: Løstum skalt þú leyna, sem lengst þú mátt.

5. Blídum ordum
þó þig bragnar kvedi;
þarft þú ei þeim ad trúa;
opt sá fagurt mælir,
er hefir slátt hugad;
ráð er ad sjá vid svikum.

Eigi skalt þú latast,
ef þú vilt líf hafa,
þad er drengmanni dugir;
því fleira lýtir
sem færra nennir
gott ad læra gumi.

Høfugt erfidi
ef þér ad høndum kémur,
vertú gladmæltur gumi;
fagnandi madur
veit fleirst ad vinna,
øll eru lostverk létt.

Eigi skalt þú hlæa,
ef þú vilt horskur vera,
ad annars óförum;
opt þeir hefnast
sem hlegnir eru,
og gjalda líku líkt.

9. Aldradur madur
er fyrir aurum rædur
og dregur sér saman,
vinum sínum
skal sá vel duga,
og vera gódur gjafa.

Sermones blandos blæsosque cavere memento
Simplicitas veri fama est, fraus ficta loquendi.
Segnitiem fugito, quæ vitæ ignavia fertur:
Nam cum animus langvet, consumit inertia corpus
Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quemvis sufferre laborem.
Alterius dictum aut factum ne carpseris unquam,
Exemplo simili ne te derideat alter.
(Quod tibi sors dederit tabulis suprema notato:
Augendo serva, ne sis, quem fama loquatur).
Cum tibi divitiæ superant in fine senectæ,
Munificus facito vivas, non parcus amicis.

III,10 Gott rád skal nema
gumna hverr,
þó kénni þý 'eda þræll;
ánaudgann mann
hygg eg opt vera
frjálsum fródara.
Algégn madur
med aura fjøld
vill sér kjósa konu,
þad þá reynist,
ef hann reyna skal,
mundargjøld mikil. *)
Gódra dæma
leiti gumna hverr,
sá er vill hyggindi hafa;
annars víti
láti sér ad varnadi,
og gjørist svo gódum líkur.
Upp ad hefja
sómir þér ekki
meiri ydn enn megir;
algjørs verks,
þá unnid er,
æ spyr lýdur ad lokum.
14. Eigi skalt þú þegja,
þótt þú bedinn sért,
um annars ósidu;
ferligur sá þykir,
er sírum med
ljótu leynir rádi.

Utile consilium dominus ne despice servi:
Nullius sensum, si prodest, tempseris unquam.
(Rebus et in censu si non est quod fuit ante,
Fac vivas contentus eo, quod tempora præbent).
Uxorem fuge ne ducas sub nomine dotis;
Nec retinere velis, si cæperit esse molesta.
Multorum disce exemplo, quæ facta sequaris,
Quæ fugias. Vita est nobis aliena magistra.
Quod potes, id tentes: operis ne pondere pressus,
Succumbat labor, et frustra tentata relinquas.
Quod nosti haud recte factum, nolito silere:
Ne videare malos imitari velle, tacendo.

*) Hætt er vid ad eitthvad sé villt í þessu erindi.

15 Lids skal bidja
þá er lögskilum ráda,
ef madur er lýtum lóginn;
raungu verst,
en rétti náir
madur sá er dómendur duga.

Optlig mein
skal madur ei illa bera,
ef hann er vítis verdur;
margsnotur gumi,
er fyrir meinum verdur,
láti sinn ei hriggjast hug.

Gamansamlig ord
skalt þú af greppum nema,
ef margfródur vilt þú vera;
því ad ágjætlig hljód
bera íta sonum
skáld til skémtunar.

Fámálugur sért
hvar med fírum kémur
og ad sumbli situr;
mannvitsvant verdur,
þeim margt talar,
hljódur er hygginn madur.

Konu þinnar
hlýd þú ei qveinstöfum,
né ad þeim gaum gefir;
kaldrád kona
hygg eg kløkkvandi bidji
opt óþarfra hluta.

20 A aura veitslu
skalt þú alltíd hafa
hóf og hagspeki;
annars þurfi verdur
sá ydugliga,
er sínum hefir aurum amad.

Judicis auxilium sub iniqua lege rogato:
Ipsæ etiam leges cupiunt, ut jure regantur,
Quod merito pateris, patienter perfer id ipsum:
Cumque reus tibi sis, ipsum te judice damna.
Multa legas, facito: perlectis perlege multa:
Nam miranda canunt, sed non credenda, poetæ.
Inter convivas fac sis sermone modestus:
Ne dicare loquax, dum vis urbanus haberi.
Conjugis iratæ noli tu verba timere:
Nam struit insidias lacrymis, dum fœmina plorat.
Utere quæsitis, sed ne videaris abuti:
Qui sua consumunt, cum deest aliena sequuntur,

III, 21 Bana sinn hrædist
bragnar eigi,
því hann er endir ills;
gódum mønnum
þeim, er grand varast,
daudi og líf dugir.

22. Fødur og módur
unn þú fródhugadur,
af jøfnum ástarhug,
hvergis hylli
ræki halir svo
ad týni annars ást.

Fjórda Bók.

1. Ástsamlig rád
kénni eg þér minn einka son!
er hér kvedid hefi;
frædi þessi
láttú fylgja þér
allt til enda dags.

2. I ljódum þessum
mega lýdir nema
þad er drengmanni dugir
gædsku og mildi,
en glæpa vidursjá,
rád og rétta sidu.

Fac tibi proponas, mortem non esse timendam:
Quæ bona si non est, finis tamen illa malorum est.
(Uxoris lingvam, si frugi est, ferre memento:
Namque malum est non velle pati, nec posse tacere).
Diligito caros æqua pietate parentes:
Nec matrem offendas, dum vis bonus esse parenti.

LIBER QUARTUS.

Securam quicunque cupis traducere vitam.
Nec vitiis hærere animum, quæ moribus obsunt,
Hæc præcepta tibi semper relegenda memento:
Invenies aliquid, quo te nitare magistro.
(Despice divitias, si vis animo esse beatus,
Quas qui suspiciunt, mendicant semper avari).

3. Aumur madur
ef á sér atvinnu,
telur sér vætkis vant;
en fégjarn sýtir
þó fullsælu hafi,
og þykist voladur vera.
Sálaus madur
sá ei vill gott nema
kann at hann vid víti varast;
ógæfu sinni
veldur hann einnsaman;
eingum er íllt skapad.
Líkama sinn ræki
lýda synir,
heilsa er holdum framar;

aura njóta
þykist eugi madur,
nema hann heilsu hafi.
Fødur og módur
vert þú fródhugadur, *)
er med ávítum aga,
reidur er þér betri
sá er þig rækja vill,
enn hinn sem vilmálum veifar.
7. Pad skaltú gjøra,
er þér gegnir vel,
og vid villu varast;
mildur af þurftum
vert þú í mørgum hlutum,
gott kveda dyggvum ad duga.

Commoda naturæ nullo tibi tempore deerunt,
Si fueris contentus eo, quod postulat usus.
Cum sis incautus, nec rem ratione gubernes,
Noli fortunam, quæ non est, dicere cœcam,
(Dilige denarî, sed parce dilige, formam:
Quam nemo sanctus, nec honestus captat ab ære).
Cum fueris locuples, corpus curare memento;
Æger dives habet nummos, se non habet ipsum.
Verbera cum tuleris discens aliquando magistri,
Fer patris ingenium, cum verbis exit in iram.
Res, age, quæ prosunt, rursus vitare memento,
In quibus error inest; nec spes est certa laboris.
Quod donare potes gratis, ne vende roganti:
Nam recte fecisse bonis in parte lucrorum est.

---

*) Líklegt er ad þetta sé rángt, samanbr. 3. b. seinasta erindid.

IV. 8 Fljóta raun skalt þú
vid fleirst hafa,
þad er grunsamligt gjørist;
leyndir lestir
þeir er lengi' felast
gjøra mørgum mein.
Ófdryckju fordast,
en drýg erfidi,
svo skal vid vømmum varast;
líkams lestir
tæla lýda hvern,
ér i sællífi situr.
Abl og eljan
ef þú eignast hefir,
nem þú hyggindi hugar;
betstur sá þykir,
er bædi má
vitur og sterkur vera.

Upptekna sýslu
ef þú eigi mátt
orka einn saman,
tryggvann vin
bid þú ténadar;
vel kveda dyggva dugast.
Blót né sónir
þarf ei til batnadar,
fyrir afgjørdir íta;
heimskur er sá,
er ætlar til hjálpar sér,
þó hann sæfi smala.
13. Trúnadar manns
leita þú trúliga,
ef þú vilt gódann vin géta;
ad fésælu
kjós ei fulltrúa,
heldur ad sønnum sidum.

Quod tibi suspectum est, confestim discute, quid sit,
Namque solent primo quæ sunt neglecta, nocere.
Cum te detineat veneris damnosa voluptas,
Indulgere gulæ noli; quæ ventris amica est.
(Cum tibi proponas; animalia cuncta timere,
Unum præcipio tibi, plus hominem esse timendum)
Cum tibi prævalidæ fuerint in corpore vires,
Fac sapias: sic tu poteris vir fortis haberi.
Auxilium a nobis petito, si forte laboras:
Nec quisquam melior medicus, quam fidus amicus.
Cum sis ipse nocens, moritur cur victima pro te?
Stultitia est morte alterius sperare salutem,
Cum tibi vel socium, vel fidum quæris amicum,
Non tibi fortuna est hominis, sed vita, petenda.
(Utere quæsitis opibus: fuge nomen avari.

14. Almanna lof
ef þú eignast vilt,
og heita gódur med gumum;
annara ógæfu
fagna þú aldregi;
sé þín æ ad gódu getid.

Ei skalt þú hlæa,
ef þú vilt horskur vera,
ad øldrudum afa,
opt þad ellibjúgur man,
sem úngur veit ei til,
og kénnir gott gumum.

Íþróttum safna
á alla vegu
sem drengmanni dugir;
þær þér duga
þótt þú týnt hafir
abli og øllu fé.

Málum hlýdir
ef med mørgum kemur
høldum hygginn madur;
af ordum kénnast
íta hugir;
þoka hylur þann þegir.

Íþróttir margar
þótt þú eignast hafir,
kostadu ad vinna vel;
erfidi drýgja þurfa
alda synir,
medan sína heilsu hafa.

19 Ørløg sín viti
eingi fyrir,
né um þad ønn ali;
fleirstir þad vita,
ad manni flærdvørum
daudi og líf duga.

Quid tibi divitiæ prosunt, si pauper abundas?)
Si famam servare cupis, dum vivis, honestam,
Fac fugias animo, quæ sunt mala gaudia vitæ.
Cum sapias animo, noli ridere senectam:
Nam quicunque senet, puerilis sensus in illo est.
Disce aliquid: nam cum subito fortuna recessit,
Ars remanet, vitamque hominis non deserit unquam.
Perspicito tecum tacitus, quid quisque loquatur:
Sermo etenim mores et celat et indicat idem.
Exerce studium, quamvis perceperis artem:
Ut cura ingenium, sic et manus adjuvat usum.
Multum venturi ne cures tempora fati:
Non metuit mortem, qui scit contemnere vitam,

IV. 20 Ad hyggnum mønnum
nem þú horsklig rád
og lát þér í brjósti búa;
ørþrifsráda
verdur sá aldregi,
sem girnist margt ad muna.
Illa láta skalt þú
yfir eingum hlut,
þeim er sjálfur hælt hefir,
né þad lásta
sem þú lófad hefir,
íllt er volyndum ad vera.
Ver þú ei svo aumur
ad þú ei gáir
ad vænta hins vildara hlutar,
né svo audugur,
ad þér ørvænt þyki
meins á marga vega.
Fátt þú mæl
um fleirsta hluti,
lasta fátt né lofa;
á einni stundu
bregdst þád ætlad hafa
gott og íllt gumar.
24. Fyrir augum lát þér
aldregi vara,
nýtt ad kénna og nema;
holla speki
lofa hyggnir menn,
en lasta heimskann hal.

Disce, sed a doctis; indoctos ipse doceto:
Propaganda etenim rerum doctrina bonarum.
(Hoc bibe, quod possis, si tu vis vivere sanus:
Morbi causa mali nimia est quæcunque voluptas).
Laudaris quodcunque palam, quodcunque probaris,
Hoc vide, ne rursum levitatis crimine damnes.
Tranquillis rebus semper, quæ adversa timeto:
Rursus in adversis melius sperare memento.
(Discere ne cessa: cura sapientia crescit:
Rara datur longo prudentia temporis usu)
Parce laudato: nam quem tu sæpe probaris,
Una dies, qualis fuerit, ostendet, amicus.
Ne pudeat, quæ nescieris te velle doceri:
Scire aliquid laus est: culpa est nil discere velle.

25. Ill er ofdrykkja,
ferhún ei einsaman,
fylgir henni margt til meins,
ángur og þrætur,
og óstilt lystisemi, al: lostasemi
sótt og synda fjøld.

Mikid vatn
gérir mørgum skada,
þó ei falli straumar strídt,
svo eru seggir
slægir og lángþøglir;
þarf æ vid þeim ad sjá.

Ad eingum hlut
láttú þér elsku vera,
þeim er adrir eiga;
sínu láni
skal seggja hverr
unna því, er áblad hefir.

Fávís madur
á firdi staddur,
ef gétur ei beinann byr,
lidligra er honum
til lands ad halda
enn sigla foldu frá.

Fyrir unnar sakir
skaltú aldregi saka
hugdyggva hali;
gjold af Gudi
hygg eg gárpa taka
fyrir reidi rángs hugar.

30. Aura tjón skal madur
ei illa bera,
þótt honum verdi skapadur skadi;
hitt hann huggi
er hann halda má;
sæll er sá er sínu unir.

Cum Venere et Baccho lis est; sed juncta voluptas:
Quod blandum est animo complectere; sed fuge lites.
Demisso tacitos animo vitare memento;
Qua flumen placidum est, forsan latet altius unda.
Cum tibi displiceat rerum fortuna tuarum,
Alterius specta, quo sit discrimine pejor.
Quod potes id tenta: nam littus carpere remis,
Tutius est multo, quam velum tendere in altum.
Contra hominem justum prave contendere noli:
Semper enim Deus injustas ulciscitur iras.
Ereptis opibus nolito flere querendo,
Sed gaude potius, tibi cum contingit habere.
(Est jactura gravis, quæ sunt, amittere damnis.
Sunt quædam, quæ ferre decet patienter, amice!)

IV. 31 Eingi oftreysti
þó ei sé gamall
ad muni lengi lifa;
skugga sinn mega ei
skatnar flýa
né héldur fordast hel.

Hjardir særa
þarf ei til hylli Guds,
beit þú yxn fyrir ardur;
reykelsis ylm
af réttum sidum,
þad vill hann fyrir tafn taka.

Meinlæti drýgi
sá er misgjørt hefir,
og bæti syndir svo;
sárar adgjørdir
þarf hinn sjúki madur
sér til heilsu ad hafa.

34. Okvídinn skal
íta hverr,
og sjá sem gérst vid grunum;
hugsjúkur madur
kvídir hvervetna,
aldrei honum dagur um dugir.

Tempora longa tibi noli promittere vitæ;
Quocunque ingrederis, sequitur mors, corpus ut umbra.
Ture Deum placa: vitulum sine crescat aratro:
Placari ne crede Deum, cum cæde litatur.
(Cede locum læsus fortunæ, cede potenti:
Lædere qui potuit, prodesse aliquando valebit).
Cum quid peccaris, castiga te ipse subinde:
Vulnera dum sanas, dolor est medicina doloris.
(Damnaris nunquam post longum tempus amicum:
Mutavit mores, sed pignora prima memento.
Gratior officiis, quo sis mage carior, esto:
Ne nomen subeas, quod dicitur officiperdi).
Suspectus cave sis, ne sis miser omnibus horis:
Nam timidis et suspectis aptissima mors est.

35 Miskunsamur skalt þú
vid menn vera,
ef þú átt þræla þér;
jardligt edli
hygg eg jafnt hafi
þýr og þjódans møgur.

Okynnis manna
aldregi skalt þú
brádum fagna bana,
hitt er sýnna,
ad sælir muni
dyggvir menn þó deyi.

37 Hugsvinns hef eg nú
hljód um kvedid,
og kéndag reckum rád;
hyggins manns lýsta eg
húgarspeki,
hér er nú ljódum lokid.

Cum famulum fueris proprios mercatus in usus:
Ut servum dicas, hominem tamen esse memento.
(Quam primum rapienda tibi est occasio prima,
Re rursus quæras, quæ jam neglexeris ante).
Morte repentina noli gaudere malorum:
Felices obeunt, quorum sine crimine vita est.
(Cum tibi sit conjux, ne res et fama laboret,
Vitandum ducas inimicum nomen amici.
Dum tibi contigerit studio cognoscere multa,
Fac discas multa, et vita nîl velle doceri.
Miraris nudis versus me scribere verbis?
Hos brevitas sensus fecit conjungere binos).

Til eptirfylgjandi eyrinda og eyrinda-stúfa fannst ekkért samsvarandi í frumritinu, en vid samanburd þess og útleggíngarinnar sýndust þau ad ega heima í þeim bókum, er fyrirsøgnin yfir þeim tilvísar:

Ur annari Bók.

Gædsku skal safna
gumna hverr
sá er vill hyggindi hafa;
ædri speki
fær madur aldregi,
enn hann vid syudum sjái.

II,23 Hársídann mann
sá eg í holda lidi,
þó var honum skalli skapadur;
svo er sá madur
sem hefir aud fjár,
og verdur sídan snaudur.

Ur fjórdu Bók.

*** Þvíad Guds elska
og aldyggir sídir
bæta um gjørvann grun.

Hyggindi þína
láttú ad haldi koma
þér og þínum vinum;
ædri sýslu
máttú ekki hafa,
enn kénna gott ad gjøra.

Vel skalt þú vinna,
ef þú átt í verkum hlut,
og gjørast hollur gumi;
sinni sýslu
týnir slækinn madur;
íllt er verkþjófur ad vera.

Heiptar orda
vertú ei hefnisamur,
heldur skalt þú væginn vera ***

Unnins vítis
dylji eingi madur,
ef á sig veit sakir;
sinna verka
mun seggur hverr
laun med leigum taka.

Þessu eyrindi sleppa sum handrit.

Reidra guma
skaltú ei rógi trúa,
né ad því gaum géfa;
opt þeir eggja
til óþarfra hluta:
audtrúa er einfaldur madur.

Að afloknni Embættis-gjörð í Bessa-staða kirkju, þann 1ta Febr. 1831, verð-ur af Skólanum Hátíð haldin í minníngu Fædíngar-dags vors allranádugasta Konúngs Fridriks Sjötta; biðjum vér því, með þessu Boðs-riti, auð-mjúklega og ástsamlega Skólans Forstjóra, og aðra Skóla-vini og velunnara, að þeir vilji ásamt oss þessa Hátíð halda, Guði og Konúnginum til verðugs lofs og heiðurs.

Bessastöðum, þ. 1ta Jan. 1831.

